

HUDUDLARDA AGRATADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING YO'NALISHLARI

Qurbonov Alisher Boboqulovich

Qarshi Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Iqtisodiyot kafedra professori

E-Mail: qurbonov7721@mail.ru

Annotatsiya

Maqolada qishloq xo'jaligining o'ziga xos xususiyatlari va unda tadbirkorlikning o'rni asoslangan. Shuningdek, qishloq xo'jaligi tadbirkorligi sohasida ilmiy tadqiqot olib borgan olimlarning fikrlari o'rganilgan va tahlil etilgan. O'zbekiston respublikasida qishloq xo'jaligida mavjud muammolari va istiqbollari keltirilgan. Qishloq xo'jaligi sohasida mutaxassslarining yetishmovchiligi va tadbirkorlikdagi mavjud muammolarining yechimi bo'yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: qishloq xo'jaligi, tadbirkorlik, agrotadbirkorlik, texnologiya, samaradorlik, mahsulot sifati.

Аннотация

В статье изложена роль предпринимательства в специфике сельского хозяйства. Также были изучены и проанализированы мнения ученых, проводящих исследования в области аграрного предпринимательства. Представлены современные проблемы и перспективы сельского хозяйства Республики Узбекистан. Высказаны предложения и рекомендации по нехватке специалистов в области сельского хозяйства и решение проблем существующих в сфере предпринимательства.

Ключевые слова: Сельское хозяйство, предпринимательство, агробизнес, технология, эффективность, качество продукции.

Abstract

The article is based on the specifics of agriculture and the role of entrepreneurship in it. The opinions of scientists conducting research in the field of agricultural entrepreneurship were also studied and analyzed. Modern problems and prospects of agriculture of the Republic of Uzbekistan are presented. Suggestions and recommendations were made on the lack of specialists in the field of agriculture and the solution of existing problems in the field of entrepreneurship.

Keywords: Agriculture, entrepreneurship, agribusiness, technology, efficiency, product quality.

KIRISH

Bozor munosabatlariga o'tish jarayonida tadbirkorlik shakllari aholini ish bilan bandligini ta'minlashning rivojlanib borishida hal etuvchi rol o'ynaydi. Tadbirkorlikdagi xususiy tashabbuskorlik, omilkorlik hozirgi zamon iqtisodiy jarayonida harakatlantiruvchi kuchdir. Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirib borish har qanday bozor islohotining bosh yo'nalishlaridan biridir. Tadbirkorlikning iqtisodiy mohiyati va ahamiyatli jihatlardan biri uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushining doimiy ravishda o'sib borishidir. O'zbekiston respublikasida 2000 yil 31 foiz 2024

yilga kelib 54,2 foizi va iqtisodiyotda band bo'lgan aholining 82 foizidan ko'prog'i ularning hissasiga to'g'ri kelmoqda. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi va iqtisodiyotda band bo'lgan aholining kichik tadbirkorlik subyektlaridagi ulushining Respublika va viloyat ko'rsatkichlari 1,5-2,0 foizga farq qilgan holda rivojlanmoqda.

Ayniqsa agrar sohada tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish mamlakatimizning muhim vazifalaridan biridir. Qishloq xo'jaligi dunyodagi eng muhim sohalardan biridir. Aytish mumkinki, qishloq xo'jaligi barcha kishilarni oziq-ovqat bilan ta'minlash bilan birga, ularni ish bilan band qiladi. Buni amalga oshirish tadbirkorlik va qishloq xo'jaligi sohasi bilan birgalikdagi faoliyatiga bog'liq. Ushbu hamkorlik iqtisodiyotning barqarorlashuvi hamda global iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Global iqtisodiy rivojlanishda tadbirkorlik qishloq xo'jaligining o'ziga xos xususiyatlari va bu bilan bog'liq xavflar tufayli bir qator muammolar, qiyinchiliklar va to'siqlarga duch keladi. Shu bois qishloq xo'jaligida yuqori samarali, raqobatbardosh tadbirkorlik faoliyatini shakllantirish zarur.

ADABIYOTLAR SHARHI

Tadbirkorlik muammolari bilan shug'ullanuvchi olimlar va amaliyotchilar o'rtasida ushbu masalaga yondashishda turli qarashlar, unda ma'lum bir qarama-qarshiliklar mavjud. Ko'pchilik korxona rahbarlari va yirik aksionerlik jamiyatlarining menejerlari o'zlarini tadbirkor deb hisoblaydilar, vaholanki, ularning faoliyati ma'lum darajada ishlab chiqarish vositalari egalari tomonidan nazorat qilinadi. Ko'pchilik, tadbirkorlik faoliyati to'laligicha kichik biznes doirasida, o'z korxonasining egasi va menejeri bo'lgan tadbirkor tomonidan amalga oshiriladi, deb hisoblaydi. Rossiya iqtisodchi olimlaridan biri Ye.Nazarova tomonidan o'z ilmiy ishlarida qishloq joylarida kichik biznesni rivojlantirish boshqa tarmoqlarga multiplikativ ta'sirini, aholini band qilishdagi strategik ta'sirni yangi mahsulotlar yaratishda innovatsion ta'sirni, nafaqat qishloq xo'jaligining balki atrofdagi moliyaviy infratuzilmani integratsiyalash hamda psixologik kurashuvchanlik xususiyatlarini o'zida mujassamlashtiradi¹. I.I. Juravlyovning fikricha agrar tarmoqda tadbirkorlikka ishlab chiqarish va mehnatning mavsumiyligi qishloq xo'jalik mahsulotlarining uzoq saqlanmasligi, iqtisodiy omillarning qishloq xo'jalik tadbirkorligiga sekin ta'sir qiladi². Turovaya A.B. va Yaroskaya Ye.V. Qishloq hududlarini barqaror rivojlantirish iborasiga aniqlashtirish kiritib, qishloq aholisining munosib turmush tarzini va sharoitini ta'minlovchi, mamlakat agrar sektorining o'sishini va agrar jamiyatning barqaror shakllanishida tadbirkorlik markaziy o'rnini yoqlaydi³.

¹ Е.Назарова. Развитие малого предпринимательства в региональной экономике. Автореферат. К.Э.Н. Москва — 2011

² И.И. Журавлёва Предпринимательства в сельском хозяйстве: проблемы и перспективы. Иркутск.2018

³ Туровая А.В. Развитие программ по устойчивому развитию сельских территорий в аграрных регионах\ А.В. Туровая, Е.В. Яроцкая // Новая наука: Современное состояние и пути развития.— 2016. — №3-1. — С. 219.

Rossiyalik iqtisodchi olim Polushkina agrotadbirkorlikni qishloq joylarida uzoq va tizimli davom etuvchi, kelajakda o'z o'rnini saqlash imkoniyatiga ega bo'lgan iqtisodiy, ekologik, va ijtimoiy maqsadga muvofiq faoliyat sifatida ta'kidlaydi¹.

Grekov A.N. Fikricha Qishloq joylarda agrotadbirkorlikning rivojlanishi qishloq hamjamiyatining iqtisodiy barqrorlik jarayoni bo'lib, tabiiy resurslar, tarixiy – madaniy, ma'naviy – ma'rifiy salohiyatini saqlagan holda qishloq aholisining turmush farovonligi va sifatini ta'minlashda, deb biladi².

Oilaviy biznes – bir oila yoki oilaviy aloqalar bilan bog'langan kishilar guruhi tomonidan qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarish va rahbarlik qilish deb tushuniladi. Tadqiqotlar uni ikki turga ajratishni maqsad muvofiqqligini ko'rsatadi. Birinchi turdagi oilaviy biznes -bu oila a'zolari va yaqin qarindoshlar o'rtasida birgalikda tashkil etilgan va yuritilayotgan tadbirkorlik faoliyati bo'lib, ular bozor konyukturasi o'zgarishi bilan boshqa biznes turlariga o'tib ketish xususiyatiga ega. Ikkinchi turdagi oilaviy tadbirkorlik azaldan oilaviy shug'ullanib, kelingan muayyan oila a'zolari tomonidan tashkil etilgan, atrofdagi iqtisodiy – siyosiy vaziyatlar o'zgarishi bilan ishlab chiqarishning boshqa shakllariga o'tishi bilan izohlanadi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotni amalga oshirishda kichik biznes rivojining nazariy-uslubiy asoslari, agrar sohada kichik biznes rivoji, qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozori taraqqiyotidagi roli, unga ta'sir qiluvchi omillarni o'rganish kabi yo'nalishlarda ilmiy tadqiqot ishini olib borgan bir qator olimlarning ishlari nazariy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida ilmiy tadqiqotlarning dialektika nazariyasiga tayangan holda analiz va sintez, statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'tkazilayotgan islohotlar natijasida oxirgi o'n yillikda yangi qishloq xo'jalik korxonalarini va qishloq joylarida tadbirkorlik faoliyatini shakllanish jarayoni faol kechmoqda. Ular qatoriga qishloq tadbirkorligini amalga oshiruvchi subyektlar, ya'ni qishloq xo'jalik mahsulotlarini yetishtiruvchi fermer xo'jaliklari, dehqon xo'jaliklari, agrofirma va qishloq joylarida tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlik subyektlari: yakka tadbirkorlar, oilaviy tadbirkorlar, hunarmandchilik, tikuvchilik, maishiy xizmat ko'rsatish kabilar xam tadbirkorlikning kichik shakli sifatida kiradi.

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini, iqtisodiyot tarmog'i sifatida talqin qilishdagi tafovutni bartaraf etish maqsadida, yangilangan tasniflagichda qishloq xo'jaligi faqatgina dehqonchilik va chorvachilik mahsulotlarini ishlab chiqarishni o'z ichiga olmay, balki o'rmon va baliq xo'jaliklari mahsulotlarini ham o'z ichiga oladi.

Bugungi kunda qishloq tadbirkorligini rivojlantirishda nafaqat qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtiruvchi fermer va dehqon xo'jaliklari, agrofirma, o'rmon va baliq xo'jaliklarini, balki qishloq joylarida tadbirkorlikni amalga oshiruvchi yakka va oilaviy

¹ Полушкин Н.А. Государственное регулирование развития сельских территорий / Н.А. Полушкин // Дисс... канд. экон. наук. – Саранск, 2017. – 224 с.

² Грекова А.Н. Существенные направления и механизм устойчивый развития сельской территории. Агропродовольственная политика России. 2017-№2(62).-С.73-76

tadbirkorlik, hunarmandchilik, tikuvchilik va maishiy xizmat ko'rsatish sohalarini rivojlantirish ham juda zarur bo'lib bormoqda. Chunki, qishloq joylarida aholini ish bilan ta'minlash, ularni daromadlarini oshirish, sifatli xizmat ko'rsatish hamda sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni ulushini orttirish orqali, ushbu hududlarni yanada rivojlantirish mumkin..

Bozor iqtisodiyoti asosida rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalari bir necha asosiy vazifalarni bajarib kelmoqda. Yangi ish joylarini tashkil etib, iqtisodiyotdagi kerakli tarkibiy o'zgarishlarining ijtimoiy xarajatlarini tenglashtirib kelmoqda. O'zbekistonda ham bozor iqtisodiyotining amal qilish jarayonida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish va bu borada xorijiy davlatlar tajribasini izchillik bilan o'rganishimiz zarurligini ko'rsatadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda shuni aytish mumkinki, davlat va mahalliy hokimiyatlar tomonidan olib borilayotgan demokratik jamiyat qurish, to'laqonli faoliyat yurituvchi va xususiy mulkchilik ustuvorligiga asoslangan bozor iqtisodiyotini bunyod etishga qaratilgan iqtisodiy siyosat, bugungi iqtisodiy rivojlanish strategiyasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishdan iborat bo'lishi lozim.

Kichik tadbirkorlik nafaqat iqtisodiy ahamiyatga balki ijtimoiy ahamiyatga ham egadir, uni quyidagilarda ifodalash mumkin:

- kichik tadbirkorlikning rivojlanishi mehnatga yaroqli aholini ish joylari bilan ta'minlaydi;
- ishlab chiqarishda band bo'lgan aholining moddiy manfaatdorligini o'sib borishini ta'minlaydi;
- kichik tadbirkorlik rivojlanishi aholi o'sib kelayotgan ehtiyojlarini to'la qondirishni ta'minlaydi;
- kichik tadbirkorlik ishga yaroqli fuqarolarning layoqatini amalda to'laroq ko'rsatish imkonini va jamiyatda o'rta hol mulkdorlarni shakllanishini ta'minlaydi.

Agrosanoat majmuida olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar natijasida bozor iqtisodiyotiga mos turli mulkchilikka asoslangan tadbirkorlik subyektlari shakllandi. Ayrim mulk subyektlari xususiylashtirilib, xususiy–yakka, xususiy-jamoa tadbirkorlik shakllariga aylantirib borilmoqda. Agrosanoat majmuining qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarish sohasida avval jamoa (shirkat) xo'jaliklari, ularning tarkibida fermer xo'jaliklari, dehqon xo'jaliklari tashkil etildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2004-2006 yil fermer xo'jaliklarini rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida" gi farmoni asosida zarar ko'rib ishlayotgan past rentabelli shirkat xo'jaliklari (ixtisoslashgan shirkat xo'jaliklaridan tashqari) tugatilib, fermer xo'jaliklariga aylantirildi.

O'zbekiston respublikasi vazirlar mahkamasining 2019 yil 9 yanvardagi fermer xo'jaliklari va boshqa qishloq xo'jaligi korxonalari yerlarining meliorativ holatini yaxshilash va qishloq xo'jaligi erlaridan samarali foydalanish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi 14-son qarori asosida fermer xo'jaliklarining yerlari optimallashtirilib, qishloq xo'jaligi korxonalari yer uchastkalarining o'lchamlari ularning faoliyat ko'rsatish sohasiga qarab quyidagicha belgilanadi:

- paxta va g'allachilik qishloq xo'jaligi korxonalari yer uchastkalarining eng kam miqdori – 100 gektar;
- g'alla va sabzavotchilik sohasidagi qishloq xo'jaligi korxonalari yer uchastkalarining eng kam miqdori – 20 gektar;
- bog'dorchilik va uzumchilik korxonalari yer uchastkalarining eng kam miqdori – 10 gektar;
- Sabzavotchilik va bog'dorchilik korxonalari yer uchastkalarining minimal hajmi 5 gektarni tashkil etadi.

Qishloq xo'jalik sohasida tadbirkorlik faoliyati tadbirkorning bilim tajribasidan tashqari davlat siyosati va qishloq xo'jaligining xususiyatlari ham ta'sir ko'rsatadi. Shu jumladan, bu holat qishloq xo'jaligida mulkchilik shakllanishiga asos bo'ladi.

Xizmat ko'rsatish sohasidagi madaniy –maishiy, savdo obyektlar xususiylashtirilib, xususiy tadbirkorlik subyektlari sifatida faoliyat olib bordi, ishlab chiqarish infratuzilmasi obyektlari MTP, MMTP, o'g'it bilan ta'minlash, urug'lik bilan ta'minlash, yoqilg'i moylash materiallari bilan ta'minlash korxonalari hissadorlik jamiyatlariga aylantirildi.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlovchi korxonalar ishlab chiqarish hajmi hamda texnologik jihatdan yirik bo'lganligi sababli hissadorlik jamiyatlariga aylantirildi. Mazkur sohada faqat meva-sabzavot mahsulotlarini qayta ishlovchi kichik tadbirkorlik subyektlari shakllandi.

Argrosanaot majmui sohalaridagi turli mulkchilikka asoslangan tadbirkorlik subyektlarining bir-biriga bog'liq holdagi faoliyati agrar munosabatlarni vujudga keltiradi.

Agrar munosabatlar bu–qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, qayta ishlash, sotish va qishloq xo'jaligi vositalarini ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan turli-tuman subyektlar o'rtasidagi munosabatlardir, [10]. Agrar sohadagi barcha iqtisodiy subyektlarning faoliyati agrotadbirkorlikning shakllanishiga olib keladi, zero agrotadbirkorlik boshqa tarmoqlardagi tadbirkorlik harakatidan farq qiladi. Chunki mazkur sohaning markazida yer munosabatlari bilan bog'liq holda qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarish yotadi. Bu esa agrosanoat majmuida xususiy tadbirkorlikni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari mavjudligini anglatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Shu o'rinda qishloq xo'jaligida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish darajasi ko'rsatkichlarini hamda ish bilan bandlikni oshirish uchun viloyat va uning tumanlarida tashkiliy va iqtisodiy chora-tadbirlar oshirilishi zarur. Shuningdek, tadbirkorlik subyektlari va mavjud mehnat resurslarining harakatchanligini ta'minlash, kasb-malakasini oshirish, kishilardagi mavjud tajribasini saqlab qolish muhimdir. Buning uchun bizning fikrimizcha, mehnat resurslarini ikki yo'nalishda malaka oshirish tizimini shakllantirish tadbirkorlar o'rtasida hamda qishloq mehnat bozorida mehnat resurslari o'rtasidagi raqobat, shuningdek mehnat resurslari va tadbirkorlar o'rtasida ham raqobat muhitini yaratish imkonini beradi. Ushbu holatni shakllantirish

uchun kadrlarni bosqichma-bosqich malaka oshirish va qayta tayyorlash mexanizmini joriy qilish lozim.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkin agrar-tadbirkorlik iqtisodiy kategoriya, bozor iqtisodiyotining muhim elementi sifatida o'rta asrlardan boshlab hozirgi kunga qadar jamiyatda o'z o'rnini egallab kelmoqda. Tadbirkorlik kishilar harakati va mehnati orqali vujudga kelsada, u mehnat resurslaridan ajralib alohida ishbilarmon kishilar guruhini mujassamlashtirdi. Ushbu guruh kishilari tadbirkorlikning rivojlanish jarayonida ishlab chiqarishni tashkil etish, uni ishlab chiqarish resurslarini bilan ta'minlash, tavakkalchilik asosida ish yuritish, foyda olishni ta'minlash, инновациуа yangiliklaridan foydalanish xususiyatlarni o'zlashtirdi. Ushbu jihatdan yondashadigan bo'lsak, tadbirkorlik foyda olish maqsadida инновациуа va tavakkalchilikka asoslangan holda resurslarni birlashtirish va harakatga keltirish, boshqarish jarayonini o'z ichiga olgan ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish faoliyatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ye.Назарова. Развитие малого предпринимательства в региональном экономики. Автореферат. К.э.н. москва — 2011
2. И.И. Журавлёва Предпринимательства в сельском хозяйстве: проблемы и перспективы. Иркутск.2018
3. Туровая А.В. Развитие программ по устойчивому развитию сельских территорий в аграрных регионах\ А.В. Туровая, Е.В. Яроцкая // Новая наука: Современное состояние и пути развития.— 2016. — №3-1. — С. 219.
4. Полушкин Н.А. Государственное регулирование развития сельских территорий / Н.А. Полушкин // Дисс... канд. экон. наук. — Саранск, 2017. — 224 с.
5. Грекова А.Н. Существенные направления и механизм устойчивый развития сельского территории. Агропродовольственная политика России.2017-№2(62).- С.73-76
6. Курбанов А.Б., Джалилова Н.М. Роль кооперации в формировании аграрной собственности Эсономисс № 4 (47), 2020
7. То'xliyev N., O'lmasov A. Ishbilarmonlar lug'ati. — T.: Qomuslar bosh tahririyati, 1993. — 314 b.
8. Владимир Рувинский. Почему малый бизнес не растёт <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2021/05/08/>
9. Xurramov A.F., Mamatov A.A. Qishloq xo'jaligida mulkiy munosabatlar va ularni rivojlantirish yo'nalishlari. — T.: Fan va texnologiya nashriyoti, 2008. — 59